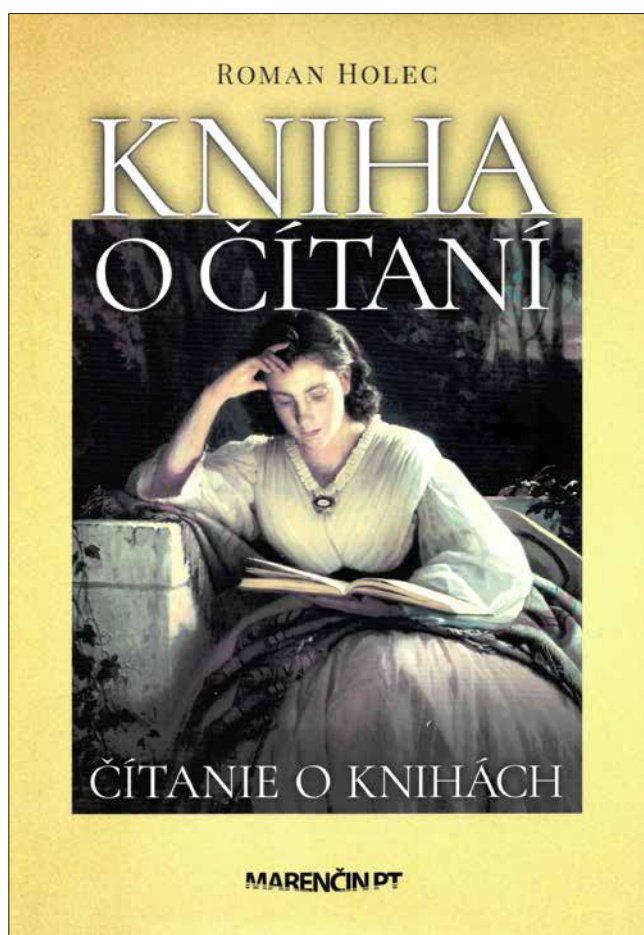

HOLEC, Roman. *Kniha o čítaní, čítanie o knihách*. Bratislava: Marenčin PT, spol. s. r. o., 2022.
ISBN 978-80-569-0849-5.

Najnovšia kniha slovenského historika Romana Holec, ktorá vyšla vo vydavateľstve Marenčin PT v roku 2022, upúta čitateľa už svojou vkusnou obálkou. Monografia populárno-vedeckého žánru s názvom *Kniha o čítaní, čítanie o knihách* však zaujme najmä svojím obsahom, a to laickú i odbornú verejnosť. Vďaka solidnému prehľadu a erudícii autora v danej téme, no i atraktívnemu podaniu sa stáva sondou do histórie predkladajúcou nové perspektívy a zaujímavé postrehy. Podnázov – *Kto, čo, kde a prečo čítal v „dlhom“ 19. storočí na Slovensku* – vypovedá o časovej perióde, v ktorej autor na 392 stranách vykresľuje ducha danej doby, národno-politickú, spoločenskú i kultúrnu situáciu nielen na území Slovenska a v Uhorsku, ale často až v celoeurópskom priestore. Vynecháva teoretické úvahy o kultúre čítania a venuje sa konkrétnym titulom, ich recepcii medzi čitateľmi, literárnej komunikácii a dosahu kníh na život človeka a spoločnosť. Ako historik predstavuje tému v širokom

kontexte, tvorivo spája výsledky vlastného výskumu s poznatkami z histórie, dejín literatúry i dejín knižnej kultúry. Literatúru nastavuje ako zrkadlo meniacemu sa svetu, kvôli čomu sa častokrát nevyhne časovému presahu, najmä ďaleko do 20. storočia.

Roman Holec (*1959), pôsobiaci na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, v krátkom úvode tejto knihy upresňuje svoje zameranie najmä na územie Slovenska, vzájomné filiacie, pramennú základňu, vysvetľuje pojem „dlhé 19. storočie“ a približuje i formálnu stránku knihy, poznámky, citovanie či prepis mien. O univerzálnosti a všestrannosti diela svedčí i autorova dedikácia: „...vydavateľom, knihovedcom, pracovníkom knižníc, autorom všetkých dobrých kníh a v neposlednej miere aj ich čitateľom.“ (s. 9)

Po úvode nasleduje 11 kapitol, z ktorých každá odкрýva čitateľovi nové aspekty, vďaka čomu preniká čoraz hlbšie do problematiky čítania a čítaného v danom období.

O sociálno-politickej a kultúrno-spoločenskej situácii na začiatku storočia, nárokoch na knihu a jej edukačných funkciách pojednávajú kapitoly *Kniha a človek* a *Ako Martin Rozumný zbohatol a s ním celý Hrušov*. Opisujú proces, v ktorom sa naša spoločnosť doslova ešte len učila čítať, formovala sa a určovala si národné ciele. Autor predstavuje zloženie slovenského obyvateľstva a hlavných predstaviteľov spoločenského a politického diania na Slovensku, s ktorými sa čitateľ bude stretávať v priebehu čítania celej knihy. Na konkrétnych literárnych príkladoch demonštruje prvú slovenskú tvorbu a približuje snahy slovenskej inteligencie o hospodársku osvetu, ťažkosti s presadzovaním kníh medzi ľuďmi, úlohu Matice slovenskej, zakladanie nedeľných škôl, osvetových spolkov i nový typ literatúry, ktorý mal zušľachtiť slovenskú dedinu.

Kapitoly *Zakázané knihy alebo čítanie pod perinou* a *Zahraničné vzory* odrážajú dobové vnímanie, funkciu a nároky na knihu od slovenských národných elit. Keďže dobrodružné romány Karla Maya, Julesa Verna, či Jacka Londona podľa slovenských mienkotvorných predstaviteľov nemali žiadnu hodnotu, dokonca kazili mládež, ich čítanie bolo nežiaduce, napriek tomu veľmi obľúbené. Príbehy mohli mať dramatický dej a morálne posolstvo, no ak absentovali národné ideály a národná hrdosť, nepatrili čitateľskej verejnosti do rúk. Naopak, ako opora a vzor pre slovenských spisovateľov a čitateľov slúžili najmä ruskí veľikáni ako Tolstoj, Turgenev či Puškin, hoci i vzťah k týmto spisovateľom sa v priebehu storočia menil. Ich odozvu v slovenskej tvorbe autor demonštruje uvádzaním konkrétnych príkladov. Spomenuté sú aj vplyvy poľskej, maďarskej, dokonca

i nórskej či juhoslovanskej literatúry. Pri zahraničnej literatúre hral pochopiteľne dôležitú úlohu preklad a prekladateľia, čomu Holec venuje náležitú pozornosť.

O morálke 19. storočia v našom priestore vypovedá kapitola *Pornografia a dekadencia na martinský spôsob*, kde autor dáva do kontrastu realitu s falošnou prudnosťou slovenských elít, ktoré na čele so Svetozárom Hurbanom Vajanským: „...považovali za potrebné brániť tradičný svet slovenského človeka a viesť ho k ušľachtilým a národným hodnotám.“ (s. 148) Z tohto dôvodu sa odsudzovali i diela naturalistov, ruského nihilistu Arcybaševa, no i niektoré diela Tolstého a mnohých iných. Okrem kultúrno-spoločenského obrazu a dobových mravov autor poukazuje i na postavenie ženy v spoločnosti, ktorému sa podrobnejšie venuje v kapitolách *Žena a kniha* a *Veď spisovateľka (a čitateľka)* „večne eroticky brnkať nemôže...“

Kritéria toho, čo mali ženy čítať či dokonca písať, sa totiž posudzovali ešte prísnejším metrom. Zlatý vek kníh spôsobil i prudké zmeny v emancipácii žien, ktorú slovenské kultúrne prostredie akceptovalo ťažko. Zatiaľ čo dievčatá z nižších vrstiev nemali ku knihám častý prístup a hlavne čas, ženy zo šľachtických rodín či dcéry evanjelických kňazov a z národne uvedomelých rodín disponovali širšími možnosťami. O vnútornom svete slovenských žien, medzi ktoré patrili napr. Marína Hodžová, Terézia Vansová, Elena Maróthy Šoltésová, Hana Gregorová, či najrevolučnejšia z nich Izabela Textorisová, a o názoroch na diela svetovej literatúry vypovedajú ich postrehy či vzájomná korešpondencia. Na otázku, čo by teda slovenské ženy mali čítať, odpovedali časopisy ako *Dennica* a *Živena*, ktoré do popredia kladli najmä národno-politický aspekt. Najčastejšie si však knihy požičiavali od priateľiek a priateľov a živo o nich medzi sebou komunikovali.

Cieľ martinských elít vychovávať slovenský národ k uvedomeniu pôsobil, že i literatúra, rovnako ako ostatné umenie, sa stala nástrojom politiky, dokonca zbraňou, a to nielen voči cudzokrajným vplyvom a maďarským tlakom, ale najmä vo vnútropolitickom zápase a generačnom strete vedúcich osobností slovenskej politiky. Rôzne názory na vedenie a na smerovanie krajiny, no najmä na životné hodnoty, sú predmetom kapitoly „*Otcovia a deti*“, pomenovanej po diele Ivana Sergejeviča Turgeneva. Práve spomenutý titul a jeho deformovaná odozva vo Vajanského románe *Kotlín* zachytávajú nekompromisne sa meniace pomery na konci 19. storočia. Tak ako na jeho začiatku vystriedala štúrovcov Stará škola slovenská na čele s Vajanským, teraz prichádzalo k nástupu ideí Novej školy slovenskej. V politike jej niektoré prvky presadzoval najmä Vajanského oponent Vavro Šrobár.

Vnímaním mentálnej spoločenskej atmosféry v európskom meradle sa zaoberá kapitola s názvom *Nové storočie*. Tu siahajú korene dnešnej sci-fi literatúry, pretože: „Spisovatelia najlepšie vnímali tep doby...“ (s. 277). Celou kapitolou pulzuje nepokoj, očakávania i nervozita z budúcnosti. Reakciou na ospevovaný i preklínaný pokrok sa stávajú rôzne formy alternatívneho životného štýlu, od vegetariánstva cez nudizmus až po prírodnú medicínu a ekologické hospodárstvo, pričom sa tieto reformné hnutia vyskytovali len v elitných a intelektuálnych kruhoch,

nie v prípade pracujúcich mas. I to je dôvod, prečo územie Slovenska stálo na okraji spomenutých hnutí.

Rozsiahla kapitola *Šľachtické, meštianske a iné salóny a knižnice* ponúka prehľad najvýznamnejších knižníc na Slovensku s ich charakteristickými rysmi. Podľa súpisu šľachtických knižníc na Slovensku z roku 1886 sa na území Slovenska nachádzalo 45 šľachtických knižníc, z nich najväčšia bola knižnica Apponyovcov v Oponiciach, nasledovali Zayovská knižnica v Uhrovci a ďalšie, medzi nimi aj knižnica Andrássyovcov v Betliari, či Pálffyovská knižnica na hrade Červený Kameň. Čitateľovi sú predstavené aj osudy Čaplovičovej knižnice, Národnej knižnice v Martine a iných. Príklad typickej meštianskej knižnice ponúkajú spomienky Sándora Máraia na knižnicu v rodnom dome, vďaka čomu si vie čitateľ utvoriť obraz i o meštianskom stave na Slovensku, ktorý sa pre kníhkupcov stal hlavným zákazníkom a jeho hodnoty a filozofia dominovali v 19. storočí v celej Európe. Rovnako sú spomenuté i šľachtické a meštianske salóny a kultúrny život vyšších spoločenských vrstiev a inteligencie.

Posledná kapitola je zameraná na knižné ilustrácie ako nový rozmer knihy. Ich význam, dôležitosť a moc predstavujú svetonámne ilustrácie niektorých umelcov, napr. Léona Benetta, Georga Rouxa, či Zdenka Buriana. O tom, ako obraz podliehal cenzúre rovnako ako text, svedčí príklad knihy Carla Heinricha Stratza *Krásky ženského tela*. Obraz ako súčasť informačného čítania často rozhodoval o čítaní konkrétneho titulu a zvyšoval cenu knihy, no i náklady pre vydavateľa. Z uvedeného dôvodu preto slovenská kniha do roku 1918 neobsahuje takmer žiadne ilustrácie, neskôr dominovali diela hlavne českých ilustrátorov. Samostatnou skupinou sú časopisy a karikatúry, využívané v politickom súperení.

V závere knihy Holec približuje ťažkosti vzdelaných Slovákov pri uplatňovaní sa v Uhorsku na konci storočia, či rôzne vzťahy človeka ku knihám a úlohe cenzúry v spoločnosti.

Nechýba ani zoznam prameňov, použitej literatúry a zoznam a zdroje obrazovej prílohy, ktorá sa nachádza v strede knihy a ponúka názorné ilustrácie vybraných titulov. Pôsobivé citáty na začiatku každej kapitoly i množstvo citátov v knihe dielo oživujú, čitateľa vťahujú do súdobých pomerov, takže je schopný si k historickým postavám vytvoriť vlastný vzťah.

Publikácia Romana Holecu má svojim atraktívnym výberom témy, prítiahlivým a láskavým spracovaním i hovorovým štýlom vysoký potenciál zaujať každého čitateľa, ktorý sa zaujíma nielen o dejiny daného obdobia či literatúry, ale i toho, kto pátra po dodnes hlboko zakorenených myšlienkach, ideách a ideáloch v našej spoločnosti. Autorovi sa tak podarilo sprítomniť históriu a ponúknuť množstvo tém na zamyslenie.

| Nela Vrtochová

Univerzitná knižnica v Bratislave

Michalská 1

814 17 Bratislava